Dragan Popadić

Moramo da razgovaramo o Internetu

*Šeri Terkl: Obnovimo razgovor: Moć razgovora u digitalnom dobu.
Beograd, Clio, 2020.*

U vreme kada, prema najnovijim podacima, 60% svetske populacije aktivno koristi internet, potpuno je jasno u koliko moćno i sveprisutno tehnološko oruđe se internet pretvorio, i koliko je, samim tim, važno baviti se njegovim uticajem na život ljudi. Ako izuzmemo one neupućene i nezainteresovane (dobro, i one neutralne), svet se podelio u dva tabora: na internet optimiste i internet pesimiste. Jedni govore o čudima koje nam razvoj digitalnih tehnologija neprestano donosi, i ponekom riziku, a drugi, ne poričući velike dobrobiti, naglasak stavljaju na rizike i gubitke. Šeri Terkl spada u predstavnicu - i to u jednu od najuglednijih predstavnica - ove druge grupe. Šeri Terkl je, inače, američka sociološkinja i psihološkinja i profesor na uglednom Masačuseckom Institutu za tehnologiju (MIT). Uveljivost njenih tvrdnji ne potiče samo iz njene stručnosti i činjenice da već skoro 40 godina prati i analizira ulazak tehnologije u svet ljudi, već i iz činjenice da je ranije bila jedna od entuzijastičnih zagovornika novih tehnologija.

Već je i prethodna knjiga *Sami zajedno: Zašto očekujemo više od tehnologije nego jedni od drugih* (objavljena 2010., kod nas prevedena u biblioteci Clio 2011. godine) pisana u internet-pesimističnom duhu. Ona je pre svega upozoravajuća dijagnoza stanja. Služeći se novim tehnologijama, kaže Terkl, ne primećujemo koliko nas ova oruđa oblikuju, i to na način koji ne bismo želeli. Predajemo se u ruke tehnologiji, očekujemo više od nje a manje jedni od drugih. Neprestana povezanost, umreženost sa drugima, postaje nam neophodna da bismo se osećali sigurni, i pretvara se u žudnju, stalnu potrebu. Tehnologija nam je ponudila zamenu za naše međusobno uspostavljanje kontakta licem u lice i mi smo je oberučke prihvatili. Neprestano povezani, prestajemo da uviđamo dobrobit samoće. Komunikacija sa robotima postaje nam privlačnija nego komunikacija sa ljudima. Sve više sa mašinama postupamo kao sa ljudima a sa ljudima kao sa mašinama.

Knjiga *Obnovimo razgovor: Moć razgovora u digitalnom dobu*, objavljena 2015. godine, direktno se nastavlja na knjigu *Sami zajedno*: kraj prethodne knjige je razvijen u centralnu, noseću ideju nove knjige, a početak nove knjige je sažetak prethodne.

Knjiga *Obnovimo razgovor* jednim delom ponavlja zabrinjavajući opis situacije u kojoj smo se našli. Period od pet godina, koliki je razmak između dve knjige, učinio je neke procese još izraženijim. Onlajn svet prepunjen atraktivnim aplikacijama prikazuje nam se kao svet bez trenja, pruža nam iluziju neprestanog druženja bez zahteva za prijateljstvom. Roboti "bolje od čoveka" preuzimaju uloge u vođenju razgovora, druženju, negovanju, postavljamo zavedeni mašinama koje dobijaju glas i lik. Jedna razlika je i u tome što Terkl svet više ne predstavlja kao podeljen na digitalne urođenike i odrasle nesviknute na digitalni život. Štaviše, sada kaže da je preokupiranost tehnologijom možda i veća kod odraslih, da se roditelji okreću ka telefonima a od svoje dece, i da deca od odraslih uče da budu stalno uz svoje uređaje. Važna promena je, po njoj, i u tome što se i kod odraslih i kod dece, uz očaranost vrlim, novim svetom, sada sve češće nazire i zbunjenost gde smo se to našli, i nezadovoljstvo postojećim stanjem. Ugrožavanje privatnosti i prikupljanje ličnih podataka postalo je ozbiljan problem i za običnog čoveka.

Kao što je naslov prethodne knjige bio sažet opis stanja/problema, naslov nove je sažeti recept za ozdravljenje. Za razliku od, recimo, Džin Tvengi koja savetuje roditeljima da deci kupuju telefone bez pristupa internetu i da im pristup internetu ograničavaju na sat vremena dnevno, Terkl smatra da nije trenutak da odbacimo tehnologiju već da pronađemo sebe. Kako?

Pri kraju prethodne knjige, Terkl spominje Henrija Dejvida Toroa koji je još 1854. godine u knjizi *Volden* upozoravao da smo previše u kontaktu jedni sa drugima, na nasumičan način, bez prostora između trenutaka koje provodimo zajedno. Rešenje za sebe Toro je našao u distanciranju i mogućnosti osamljivanja u prirodnom okruženju. Poput Toroa, savetuje Terkl, i mi treba da imamo svoja "sveta mesta" koja će nam pružiti mogućnost refleksije i prave komunikacije sa drugima.

Na samom početku knjige *Obnovimo razgovor* kao moto stoji jedna Torova rečenica iz *Voldena*: "Imao sam tri stolice u svojoj kući: jednu za samoću, dve za prijateljstvo, tri za društvo." Ona će se pokazati kao nit vodilja kroz samu knjigu i poslužiće Terklovoj da odgovarajućim podnaslovima strukturira njen sadržaj. Razgovor u jednoj stolici odnosiće se na razgovore o samoći i refleksiji, razgovori u dve stolice biće posvećeni prijateljstvu i bliskosti, a u razgovoru u tri stolice Terkl će se baviti pitanjima koja se tiču javnog života, razgovora o obrazovanju, radu i politici.

O kojem god nivou naše svakodnevce da govori, savet koji Terkl daje je sličan i jednostavan. Ne robujmo digitalnoj tehnologiji. Kad god možemo, treba da ostavimo telefone i tablete po strani, da usporimo i damo sebi vre-

mena za tišinu. Razvijajmo kapacitet za samoću i samorefleksiju. Preispitujmo gledište da je svet nalik aplikaciji. I ono što je najvažnije: stvarajmo sveta mesta za razgovor sa našim najbližim, obnovimo razgovore u krugu porodice i sa bliskim prijateljima. Razgovarajmo i sa ljudima sa kojima se ne slažemo. Ne izbegavajmo teške razgovore. Razgovor je drevna, moćna i svima dostupna tehnologija. Ona čini da se u pravom smislu osećamo kao ljudi, i da druge doživljavamo kao ljudska bića.

Ako bi se sudilo po lakoći čitanja, zanimljivosti izlaganja, efektnim i pamtljivim porukama, knjiga bi verovatno spadala u naučnopopularnu a ne naučnu literaturu, ili u knjige samopomoći, gde je neki svrstavaju. Ne radi se, međutim, o popularnoj nauci gde se sadržaj uprošćava do nivoa nameranih grešaka da bi bio razumljiv i laicima, niti se umeću anegdote i duhoviti komentari da bi držali pažnju nedovoljno zainteresovanom i razmaženom čitaocu. Ne, ovde je tekst pitak, razumljiv, blizak eseju, dnevničkim beleškama, ličnoj ispovesti, ispunjen delovima razgovora sa ljudima koje Terkl na različitim mestima susreće, ali zadržava naučničku skrupuloznost. Tvrdnje u knjizi baziraju se na podacima dobijenim iz ispitivanja koje je sama Terkl sproveda etnografskim i kliničkim tehnikama, kao i na zaključcima velikog broja tuđih kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja koje Terkl razmatra. Precizniji opis metodologije na kojoj se zaključci zasnivaju dat je tek u jednoj od stotinjak fusnota na kraju knjige. Iz njega se vidi da je Terkl tokom nekoliko godina obavila intervjue sa oko 700 sagovornika, različitih uzrasta i profesija, takođe ponovo pregledajući preko trista ranijih intervjua u periodu 2008-2010 na kojima je bazirana knjiga *Sami zajedno*.

Upravo su odlomci razgovora, u ovoj knjizi posvećenoj moći razgovora, najpamtljiviji i ostavljaju na čitaoca najsnažniji utisak. Rezultati kvantitativnih i eksperimentalnih studija koje Terkl spominje u drugom su planu, svakako zarad bolje čitljivosti same knjige. To ima svoju cenu. Kvantitativna istraživanja koja Terkl navodi, kao sva takva istraživanja, završavaju se brojkama, statistikom, procenama nivoa pouzdanosti zaključaka. Zaključci su uvek saopšteni uz niz ograda - korelacije ne govore o kauzalnom uticaju, rezultati zavise od korišćenih instrumenata, specifičnosti uzoraka, dodatnih varijabli čiji uticaj je uzet u obzir itd. Sve ove finese nestaju u prepričavanjima. Sažeto prepričani, njihovi zaključci dobijaju čvrstinu i prenaplašenost na koju oni sami ne pretenduju. Ali, sa stanovišta struke, upravo neki kvantitativni podaci koje Terkl spominje imaju veću težinu od uverljivosti živih razgovora. Rafinirani statistički metodi i longitudinalna istraživanja otkrivaju da „nešto postoji“, da se nalaz o uticaju korišćenja digitalnih tehnologija na mentalno zdravlje, npr. na porast depresivnosti i smanjenje empatičnosti, tvrdoglavo pojavljuje u nizu studija, ma koliko taj uticaj bio mali i fluktuirao zavisno od konteksta.

Naravno, niko ne očekuje da će ova knjiga definitivno presuditi ko je u pravu u raspravi između internet optimista i internet pesimista. Glavna pri-

medba koja se internet pesimistima upućuje važi i ovde: nisu li za probleme o kojima oni govore odgovorni društveno-ekonomski odnosi koje su ljudi izgradili, a ne internet? Nisu li digitalne tehnologije samo ubrzale proces koji su ljudi trasirali proizvodnim odnosima u društvu? Sa ovim bi se u velikoj meri složila i Terkl. Iz njene perspektive, zaista bi se moglo reći da je Internet opijum za narod, ali daleko od toga da ona jedinog krivca za krizu ljudskih odnosa vidi u digitalnim tehnologijama. Vidi se to već i po njenom pozivanju na Toroa, koji je, kako nam Terkl sugeriše, pre više od sto pedeset godina opisao i sadašnju boljku i lek. Terklovoj je svakako poznato i da je sociolog Dejvid Rizman, inače njen mentor, još pre 60 godina pisao o „usamljenoj gomili“. Pa i podnaslov knjige oprezno upućuje da se nestanak razgovora dešava „u digitalnom dobu“, a ne zbog njega. Veliko je pitanje da li će čovečanstvo nastaviti putem kojim je krenulo ili ne, ali, ako se postojeći trend nastavi, za to ne treba kriviti jedino mobilne telefone.

Izvesna doza optimizma mogla bi doći i iz same struke kojom se Terkl bavi, mada ona to ne spominje. Terkl je i klinički psiholog psihoanalitičke orijentacije, u kojoj se terapijski postupak zasniva na razgovoru i to u strogo definisanom setingu u kojem se sreću psihoterapeut i klijent. I u ovoj oblasti, međutim, savremeni način života je postavio nove zahteve, između ostalog potrebu za terapijom na daljinu. Ako je komunikacija preko Skajpa ili telefona tek surogat za razgovor licem u lice, koliko li je tek takva komunikacija neadekvatna zamena za standardni terapijski seting. Pokazuje se, međutim, da su mnogi psihoterapeuti, pa i oni koji su bili izrazito skeptični prema takvoj novotariji, nakon vlastitog iskustva prihvatili ovu vrstu analize i ona (tzv. teleterapija, skajpo-analiza...) postaje legitiman i sve uobičajeniji vid terapije. Ljudi su, rekli bismo, veoma prilagodljiva bića, i, ako im je to cilj, uspevaju da ljudski razgovaraju bilo koji kanal komunikacije da im je na raspolaganju.